অধ্যায় ৫ ঃ শিক্ষাৰ বিভিন্ন পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ কার্যসূচীসমূহ

অধ্যায় গাঁথনি

৫.১ উদ্দেশ্য

৫.২ পৰিচয়

৫.৩ বিদ্যালয়ত আনুষ্ঠানিক পৰিৱেশ শিক্ষা

৫.৪ প্ৰাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ বাবে পৰিৱেশ শিক্ষা

৫.৪.১ প্ৰাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ

৫.৪.২ প্ৰাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ গুৰুত্ব

৫.৫ ভাৰতবর্ষৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ কার্যসূচী

৫.৫.১ মাধ্যমিক পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ

৫.৫.২ উচ্চতৰ মাধ্যমিক পর্যায়ত বিশেষ গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা পৰিৱেশ শিক্ষাৰ বিভিন্ন দিশবোৰ

৫.৫.৩ ভাৰতবর্ষৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষা ফলদায়ক কৰিব পাৰি

৫.৬ উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ কার্যসূচীবোৰ

৫.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৫.৮ অধিক জানিবলৈ

৫.৯ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

৫.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৫.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- পৰিৱেশ শিক্ষা সম্বন্ধে আনুষ্ঠানিক বিদ্যালয়ৰ পর্যায়বোৰ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- প্ৰাথমিক বিদ্যালয় পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব
- প্ৰাথমিক বিদ্যালয় পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ গুৰুত্ব ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- মাধ্যমিক বিদ্যালয় পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ চিনাক্ত কৰিব পাৰিব
- মাধ্যমিক বিদ্যালয় পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ বিভিন্ন দিশবোৰৰ প্ৰতি দৃষ্টি আকর্ষণ কৰিব পাৰিব, আৰু
- উচ্চ শিক্ষাৰ শিক্ষার্থীসকলৰ লগতে ৰাজহুৱা পর্যায়তো উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহে কেনেদৰে পৰিৱেশ শিক্ষা প্ৰদানত অৱদান আগবঢ়াই আহিছে সেই সম্বন্ধে আলোচনা কৰিব পাৰিব।

৫.২পৰিচয়

এই অধ্যায়টিৰ প্ৰথম চাৰিটা অংশ (I, II, III আৰু IV) অধ্যয়নৰ পিছত আপোনালোকে আমাক চৌপাশৰ পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাক সুৰক্ষা প্ৰদানৰ বাবে যে পৰিৱেশ শিক্ষা অপৰিহাৰ্য সেয়া উপলব্ধি কৰিবলৈ সক্ষম হৈ উঠিব। আপোনালোকে এই ক্ষেত্ৰত সন্মতি প্ৰকাশ কৰিব যে আনুষ্ঠানিক শিক্ষা প্ৰক্ৰিয়াৰ প্ৰাথমিক, মাধ্যমিক আৰু উচ্চ শিক্ষাৰ পৰ্যায়ে পৰিৱেশ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত এক মজবুত ভেটি সংৰচনা কৰিছে। এই প্ৰসংগত ১৯৮৬ চনৰ নতুন ৰাষ্ট্ৰীয় শিক্ষানীতিয়ে কয় যে মানুহৰ মাজত পৰিৱেশৰ প্ৰতি সচেতনতা সৃষ্টি কৰাৰ যথেষ্ট প্ৰয়োজনীয়তা আছে। শিশুৰ পৰা আৰম্ভ কৰি সমাজৰ বিভিন্ন স্তৰ আৰু সকলো বয়সৰ ব্যক্তিয়ে পৰিৱেশৰ প্ৰতি সচেতন দৃষ্টিভংগী পোষণ কৰা উচিত। পৰিৱেশ সচেতনতাক বিদ্যালয় আৰু মহাবিদ্যালয় পৰ্যায়ৰ শিক্ষাদানত নিশ্চিত ৰূপে অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব লাগে। সমগ্ৰ শৈক্ষিক প্ৰক্ৰিয়াৰ লগতে এই দিশটো চামিল কৰিব লাগে।

এই অধ্যায়টিত আমি আনুষ্ঠানিক শিক্ষাৰ বিভিন্ন পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ আৰু লগতে পাঠ্যক্ৰমত অন্তৰ্ভুক্ত কৰিব পৰা পৰিৱেশ শিক্ষাৰ বিভিন্ন কার্যসূচীৰ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰা হ'ব।

৫.৩ বিদ্যালয়ত আনুষ্ঠানিক পৰিৱেশ শিক্ষা

পৰিৱেশ শিক্ষাৰ ক্ষেত্ৰত চাৰিটা প্ৰমূখ্য সম্বন্ধিত আৰু আন সম্পৰ্কিত উপাদান হ'ল সজাগতা, বাস্তৱ জীৱনৰ পৰিস্থিতি, সংৰক্ষন আৰু বহনক্ষম উন্নয়ন। তলত এই চাৰিওটা উপাদান সম্পৰ্কে চমু আলোচনা আগবঢ়োৱা হ'ল —

- **সজাগতা ঃ** সজাগতাই ব্যক্তিক পৰিৱেশৰ বৈষয়িক, জৈৱিক, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক দিশৰ প্ৰতি সংবেদনশীল হোৱাটোকে বুজায়। আমাৰ চৌপাশৰ পাৰিপাৰ্শ্বিক অৱস্থাটো জীৱন প্ৰক্ৰিয়াৰ সমর্থন প্ৰণালী হিচাপে কাম কৰি আছে আৰু সমর্থন প্ৰনালীৰ লগত ছয়টা উপাদান বিশেষভাৱে জড়িত হৈ আছে — সেয়া হ'ল বায়ু, ভূমি, পানী, উদ্ভিদ, প্ৰানী আৰু সূৰ্য্যৰ ৰশ্মি। এই উপাদানসমূহৰ মাজত এক গতিশীল সম্পৰ্ক বিৰাজমান। জীৱন সমর্থন প্ৰনালীৰ লগত জড়িত এই উপাদানসমূহৰ মাজৰ গতিশীল সম্পৰ্ক অক্ষুন্ন ৰখাৰ বাবে পৰিৱেশৰ শ্ৰেষ্ঠ জীৱ হিচাপে মানুহে মূখ্য দায়িত্ব বহন কৰিব লাগে।
- **বাস্তৱ জীৱনৰ পৰিস্থিতি ঃ** বাস্তৱ জীৱনৰ পৰিস্থিতি মানুহৰ জীৱন সংলগ্ন, যিবোৰ ঠাই ভিত্তিক আৰু সেই অনুযায়ী অঞ্চল ভেদে সমস্যাবোৰ আৰু প্ৰাধান্যতা বেলেগ বেলেগ।
- **সংৰক্ষন ঃ** সংৰক্ষনৰ দ্বাৰা উপলব্ধ প্ৰাকৃতিক সম্পদসমূহ বর্তমানৰ প্ৰজন্ম আৰু ভৱিষ্যতৰ প্ৰজন্মই দূৰদর্শিতাৰে সদব্যৱহাৰ কৰাটোকে বুজোৱা হয়।

- **বহনক্ষম উন্নয়ন ঃ** ভৱিষ্যত প্রজন্মৰ প্রয়োজনবোৰৰ প্রতি চিন্তাশীল দৃষ্টিভংগী গ্রহন কৰি বর্তমান প্রজন্মৰ প্রয়োজনসমূহ পূৰণ কৰা প্রক্রিয়াটোকে বহনক্ষম উন্নয়ন বোলে। সম্পদসমূহৰ সীমিত পর্যাপ্ততাৰ প্রতি লক্ষ্য ৰাখি বৌদ্ধিকভাৱে আৰু দূৰদর্শিতাৰে তাৰ ব্যৱহাৰৰ চেষ্টা কৰিব লাগে।

আনুষ্ঠানিক বিদ্যালয় পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রম ৰাষ্ট্রীয় পাঠ্যক্রম প্রস্তুতি (২০০৫) (National Curriculum Framework 2005) আৰু ৰাষ্ট্রীয় শৈক্ষিক গৱেষনা আৰু প্রশিক্ষণ পৰিষদ (National Council of Educational Research and Training) এই দুই ৰাষ্ট্রীয় নীতিৰ দ্বাৰা প্রভাৱিত, ইয়াৰোপৰি ২০১০ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত সকলো পাঠ্যক্রমক পৰিৱেশ কেন্দ্রীক কৰি তোলাৰ বাবে এম.চি.মেহতাৰ দ্বাৰা গঠিত ১৯৯১ চনৰ আবেদনৰ প্রতি উচ্চতম ন্যায়ালয়ে নির্দেশনা জাৰি কৰে। উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ দ্বাৰা অনুমোদিত আনুষ্ঠানিক শিক্ষা প্রক্রিয়াত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ ধাৰণা সুন্দৰভাৱে আগবঢ়াই নিয়াৰ ক্ষেত্রত NCERT ৰ দ্বাৰা নিশ্চিত কৰা শপতনামাই এক বলিষ্ঠ ভূমিকা গ্রহণ কৰে, যিয়ে পৰিৱেশ শিক্ষাৰ ক্ষেত্রত ইনফিউজন্ পদ্ধতিৰ (Infusion Approach) পোষকতা কৰে। ইয়ে প্রথম শ্রেণীৰ পৰা দ্বাদশ শ্রেণীলৈকে সকলোবোৰ বিষয়তে পৰিৱেশীয় দৃষ্টিভংগীৰ প্রয়োজনৰ কথা বুজায়। ২০১০ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত উচ্চতম ন্যায়ালয়ে NCERT ৰ শপতনামাৰ গ্রহণযোগ্যতা ঘোষনা কৰাৰ লগতে ভাৰতবর্ষত পৰিৱেশ শিক্ষা বাস্তৱ মূখী কৰি তোলাৰ পদ্ধতিবোৰ দেখুৱাই। ৰাষ্ট্রীয় পাঠ্যক্রম প্রস্তুতি (National Curriculum Framework 2005) ৰ ভিত্তিত বিদ্যালয়ত পৰিৱেশ শিক্ষা প্রদান কৰাৰ বাবে NCERT য়ে তলত দিয়া পদ্ধতিবোৰৰ পৰামর্শ আগবঢ়ায় —

শ্রেণী	প্রেৰণ কৰাৰ মাধ্যম
প্রথমৰ পৰা দ্বিতীয়	ক্রিয়াকলাপৰ দ্বাৰা
তৃতীয়ৰ পৰা পঞ্চম	পৰিৱেশ অধ্যয়ন
ষষ্ঠৰ পৰা দশম	ইনফিউজন আৰ্হি
একাদশৰ পৰা দ্বাদশ	প্রকল্প ভিত্তিক অধ্যয়ন

বিগত দুটা দশক ধৰি ৰাষ্ট্রীয় শৈক্ষিক, গৱেষনা আৰু প্রশিক্ষন পৰিষদে কেৱল মাত্র পাঠ্যক্রম আৰু শিক্ষকসকলৰ বাবে পৰিৱেশৰ বিষয় সম্বলিত হাতপুথি প্রণয়নতে সীমাবদ্ধ থকা নাই, সমান্তৰালভাৱে পাঠ্যপুথি প্রস্তুতিৰ ক্ষেত্রত কেতবোৰ নির্ধাৰিত নির্দেশনাৱলীও ৰূপায়ন কৰি উলিয়াইছে।

ৰাষ্ট্রীয় পাঠ্যক্রম প্রস্তুতি (National Curriculum Framework 2005) অনুসৰি পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্রাসংগিকতা বিবেচনা কৰি পাঠ্যক্রমৰ অন্তর্ভুক্তি বিষয়সমূহে যুৱ-প্রজন্মৰ শিক্ষার্থীসকলৰ মাজত পৰিৱেশ আৰু ইয়াৰ লগত জড়িত সমস্যাসমূহৰ সামগ্রীক দিশৰ প্রতি সচেতন আৰু সংবেদনশীল কৰি তোলাৰ পোষকতা কৰে। এনে পদক্ষেপে নিশ্চিতভাৱে প্রাকৃতিক, সামাজিক আৰু সামগ্রিকভাৱে পাৰিপার্শ্বিক অৱস্থাৰ লগত জড়িত সমস্যাসমূহৰ ওপৰত আৱশ্যকীয় জ্ঞান আয়ত্বকৰণৰ মাধ্যমেৰে পৃথিৱীৰ ভৱিষ্যত সংৰক্ষক সকলক উপযুক্ত ধৰনে দক্ষ কৰি গঢ়ি তুলিব

যাতে উক্ত সমস্যাবোৰ ধনাত্মক আৰু বহনক্ষম উপায়েৰে সমাধান কৰিব পৰা যায়।

৫.৪ প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ বাবে পৰিৱেশ শিক্ষা

প্রাথমিক শিক্ষা সমগ্র আনুষ্ঠানিক শিক্ষা প্রক্রিয়াৰ বাবে বুনিয়াদ বা ভেটি স্বৰূপ। সামগ্রিক আনুষ্ঠানিক শিক্ষা প্রক্রিয়াৰ সফলতা বহুলাংশে প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰে। এই প্রাথমিক পর্যায়ত শিক্ষার্থীসকলৰ মাজত পৰিৱেশ সম্বন্ধে মৌলিক চিন্তাৰ বিকাশ ঘটাব পাৰি। ইয়াৰোপৰি তেওঁলোকে বসবাস কৰি থকা পাৰিপার্শ্বিক অৱস্থাৰ প্রধান উপাদানসমূহ যেনে মাটি, বায়ু, পানী ইত্যাদি পাঠ্যক্রমত অন্তর্ভুক্ত কৰি শিক্ষার্থীসকলক এই সম্পর্কীয় দিশত গভীৰ জ্ঞান প্রদান কৰিব পাৰি। ইয়ে শিক্ষার্থীসকলক প্রকৃতি আৰু মানুহৰ মাজত থকা গভীৰ যোগসূত্র অনুধাৱন কৰা প্রক্রিয়া সহজ কৰি তুলিব। শিশুসকলক তেওঁলোকৰ পৰিয়ালৰ পৰিৱেশৰ লগতে স্থানীয় পৰিৱেশ আৰু তাৰ লগত নিজৰ পাৰস্পৰিক সম্পর্কৰ গুৰুত্ব বুজি উঠিবৰ বাবে এই পর্যায়ৰ শিক্ষা ব্যৱস্থাত পর্যাপ্ত সুবিধা প্রদানৰ প্রয়োজন। এই পর্য্যায়ৰ শিক্ষার্থীসকলক জনসংখ্যা বিস্ফোৰণ আৰু প্রদূষনৰ সমস্যা সম্পর্কেও জনাত সহায় কৰিব পাৰি। জনসংখ্যাৰ আয়নত আৰু পৰিৱেশৰ মাজৰ সম্পর্ক আৰু লগতে জীৱনৰ গুনগত মানদণ্ডৰ নির্ণায়কসমূহৰ বিষয়ে বিতংভাৱে জনোৱাৰ বাবে বিশেষ পদক্ষেপবোৰ গ্রহণ কৰিব পৰা যায়। প্রাথমিক শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমত জীৱনৰ অস্তিত্ব বর্তাই ৰখাৰ বাবে প্রয়োজনীয় সকলোবোৰ বিষয় অন্তর্ভুক্ত কৰিব লাগে যাতে শিক্ষার্থীসকলে তেওঁলোকৰ নিজৰ পাৰিপার্শ্বিক অৱস্থাটোৰ গুৰুত্বসম্পর্কে ভাল ভাৱে উপলব্ধি কৰিব পাৰে।

প্রধানত প্রাথমিক পর্যায়ত শিক্ষার্থীসকলক পৰিৱেশৰ প্রতি সংবেদনশীল কৰি তোলাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিব লাগে। এই ক্ষেত্রত ৭৫% ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ মাজৰ পৰিৱেশীয় সজাগতা সৃষ্টি কৰাৰ বাবে ২০% বাস্তৱ জীৱনৰ পৰিস্থিতিৰ ওপৰত ৫% আৰু পৰিৱেশৰ সংৰক্ষনৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগে। আকৌ শিক্ষণীয় কৌশল হিচাপে এই পর্য্যায়ত দৃশ্য শ্রাব্য সজুঁলি আৰু ক্ষেত্র পৰিদর্শন বিশেষভাৱে গুৰুত্বপূর্ণ।

৫.৪.১ প্রাথমিক শিক্ষাৰ পর্য্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ

২০০৫ চনৰ ৰাষ্ট্রীয় পাঠ্যক্রম প্রস্তুতি য়ে প্রাথমিক পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষা প্রদানৰ বেলিকা নিম্ন প্রদত্ত উদ্দেশ্যবোৰৰ কথা উল্লেখ কৰে —

- শিশুসকলক প্রাকৃতিক, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক পৰিৱেশৰ মাজত থকা পাৰস্পৰিক সম্পর্ক বুজি উঠিব পৰা ধৰণে প্রশিক্ষণ প্রদান কৰা।
- জীৱনৰ বিভিন্ন দিশ যেনে — শাৰীৰিক, জৈৱিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক আদিৰ প্রতি বিমূর্ত ধাৰণাৰ পৰিৱর্তে পর্যবেক্ষণ আৰু উদাহৰণৰ মাধ্যমত বাস্তৱ ভিত্তিক ধাৰণাৰ বিকাশ ঘটোৱা।
- পৰিয়ালৰ পৰা আৰম্ভ কৰি বৃহত্তৰ সমাজৰ ঘটনাৰাজিৰ প্রতি কৌতূহলী কৰি

তোলাৰ বাবে শিশুসকলৰ মাজত সংজ্ঞানাত্মক ক্ষমতা আৰু সম্পদশীলতা সৃষ্টি কৰা।

- প্ৰাকৃতিক পৰিৱেশৰ লগত সম্পৰ্ক সন্দৰ্ভত শিশুৰ কৌতূহ'ল আৰু সৃষ্টিশীলতাক সজীৱ কৰি ৰখা।
- পৰিৱেশৰ বিভিন্ন দিশৰ প্ৰতি শিশুসকলৰ মাজত সজাগতা সৃষ্টি কৰা।
- পৰ্যবেক্ষণ, শ্ৰেণীকৰণ, অনুমাণ ইত্যাদিৰ মাধ্যমেৰে সংজ্ঞানাত্মক আৰু মনোসঞ্চালনাঅক দক্ষতা অৰ্জনৰ বাবে শিশুসকলক অনুসন্ধান মূলক আৰু হাতে কামে কৰা বাখ্যা বিলাকত জড়িত কৰোৱা।
- পৰৱৰ্তী পর্য্যায়ত প্ৰযুক্তিবিদ্যা আৰু পৰিমাণগত দক্ষতাৰ বিকাশৰ বাবে নক্সা, নির্মাণ সাম্ভাব্য অৱধাৰণ আৰু পৰিমাপণ আদিৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব আৰোপ কৰা।
- সমতা আৰু ন্যায় সম্বন্ধিত প্ৰমূল্যৰ লগতে লিংগভিত্তিক উৎপীড়ন, নিষ্পেষণ আৰু মানৱীয় মর্যদাৰ প্ৰতি সন্মান সূচক দৃষ্টিভংগী ইত্যাদি বিভিন্ন দিশবোৰ পৰিচিতি দাঙি ধৰা।

৫.৪.২ প্ৰাথমিক শিক্ষাৰ পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ গুৰুত্ব

পৰিৱেশৰ প্ৰতি শিশুৰ মনৰ কৌতূহ'ল চৰিতার্থ কৰিবৰ বাবে প্ৰাথমিক শিক্ষাই বিভিন্ন পৰিৱেশীয় সমস্যাসমূহ সমাধানৰ সন্দৰ্ভত যথেষ্টখিনি সম্ভাৱনীয়তা বহন কৰে। যদিহে শিশুসকলক পৰিৱেশৰ যথার্থ জ্ঞানেৰে শিক্ষিত কৰিব পৰা যায়, তেতিয়াহ'লে তেওঁলোকে নিশ্চিতভাৱে প্ৰকৃতিৰ প্ৰতি সন্মান প্ৰদর্শন কৰিব আৰু পৰিৱেশ সংৰক্ষণৰ মাধ্যমেৰে ইয়াৰ গুণমাণ উন্নীতকৰনত বিশেষ ভূমিকা গ্ৰহন কৰিব।

শিশুসকলৰ মাজত নৈতিকতাৰ ভেঁটি মজবুত কৰিবলৈ মানৱ জীৱনৰ আগতীয়া বাল্য কালছোৱাক সোণালী সময় বুলিব পাৰি। আজিৰ শিশুৰ দূৰদর্শী আৰু দায়িত্বশীল সিদ্ধান্তই ভৱিষ্যতৰ স্বাস্থ্যকৰ পৰিৱেশ ৰচনা কৰাত বিশেষভাৱে সহায়কাৰী হৈ উঠিব। শিশুসকলক এনেধৰণৰ দায়িত্বশীল দিশবোৰৰ প্ৰতি প্ৰস্তুত কৰি তোলাৰ বাবে বাল্যকালত এক উপযুক্ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ যথেষ্ট প্ৰয়োজন।

প্ৰাথমিক স্তৰত পৰিৱেশীয় সচেতনতাক এই কাৰণেই ইমান গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছে যে প্ৰাথমিক শিক্ষাত এক উল্লেখযোগ্য জনসংখ্যাৰ অনুপাত প্ৰান্তিক পর্যায়তে আছে।

ওপৰত আলোচিত দিশসমূহৰ উপৰিও পৰিৱেশ শিক্ষাৰ অন্তৰালত কেতবোৰ বিস্তৃত লক্ষ্য আছে। সেয়েহে পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তাৰ মূল দিশবোৰ এনেধৰনে উল্লেখ কৰিব পাৰি —

- শিশুসকলৰ বৌদ্ধিক বিকাশ আৰু সমস্যা সমাধান কৌশলৰ সম্প্ৰসাৰণ কৰা।

- শিশুসকলৰ মাজত আশ্চর্যতা, কল্পনা প্রৱণতা আৰু সৃষ্টিশীলতাক সজীৱ কৰি ৰখা।
- শাৰীৰিক বিকাশত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা।
- সৌন্দর্যাত্মক চেতনাবোধ, আত্মীয়তাবোধ ইত্যাদি অক্ষুন্ন ৰখা।
- প্রতিজন শিশুৰ মনতে বাল্যকালৰ পৰাই পৰিৱেশৰ প্রতি সদর্থক মনোভাৱ তৈয়াৰ কৰা।
- বিদ্যালয়ৰ মাধ্যমেৰে পৰিৱেশ সম্বন্ধিত জ্ঞান বোধন ক্ষমতা আদি বিকশিত কৰাৰ সুযোগ হেৰুৱাব নালাগে।
- পৰিৱেশ আৰু মানুহৰ মাজত থকা আন্তঃনির্ভৰশীলতা আৰু আন্তঃসম্পর্ক বুজি পোৱাত সহায় কৰা।

আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনত লোৱা বিভিন্ন ধৰণৰ সিদ্ধান্তবোৰে পৰিৱেশৰ ওপৰত বাৰুকৈয়ে প্রভাৱ পেলায়। উদাহৰণস্বৰূপে আমি কেনেকুৱা সামগ্রী কিনিব লাগে, কোনবোৰ সামগ্রী পৰিৱেশ হিতৈষী আৰু সামগ্রীবোৰ কেনেদৰে ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। জীৱনৰ প্রাৰম্ভিক পর্যায়ৰ পৰাই ল'ৰা-ছোৱালীক এই কথা শিকাব লাগে, পৰিৱেশে আমাৰ জীৱন প্রক্রিয়াৰ ওপৰত কিদৰে ব্যাপক প্রভাৱ পেলায় ঠিক একেদৰে আমাৰ জীৱন ধাৰনৰ শৈলীয়েও পৰিৱেশৰ ওপৰত অনুৰূপ প্রভাৱ পেলায়।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ১ ঃ প্রাথমিক শিক্ষাৰ পর্যায়ত ল'ৰা-ছোৱালী সকলৰ মাজত পৰিৱেশ সজাগতা সৃষ্টি কৰাৰ ক্ষেত্রত কিমান শতাংশ গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগে?

.....

.....

প্রশ্ন ২ ঃ প্রাথমিক শিক্ষাৰ পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ দুটা উদ্দেশ্য লিখক।

.....

.....

প্রশ্ন ৩ ঃ প্রাথমিক পর্য্যায়ত কিয় পৰিৱেশ শিক্ষা শিকোৱাৰ প্রয়োজন?

.....

.....

প্রশ্ন ৪ ঃ পৰিৱেশ শিক্ষাৰ লগত জড়িত চাৰিটা প্রধান আন্তঃসম্পর্কীয় উপাদান হ'ল ....., ... , ... আৰু .....।

(খালী ঠাই পূৰ কৰক)

৫.৫ ভাৰতবর্ষৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয়ৰ পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ কার্যসূচী

ছাত্র-ছাত্রীসকলে নিজকে দেশত একো একোজন দায়িত্বশীল নাগৰিক হিচাপে গঢ়ি তোলাৰ ক্ষেত্রত মাধ্যমিক শিক্ষাৰ গুৰুত্ব অপৰিসীম। এই মাধ্যমিক শিক্ষাৰ পর্যায়তে ভৱিষ্যত সমাজ জীৱনৰ বাবে যুৱ প্রজন্মক শক্তিশালী ৰূপত গঢ়ি তুলিব পৰা যায়। মাধ্যমিক শিক্ষা হ'ল মূলতঃ প্রাথমিক আৰু উচ্চ শিক্ষাৰ মাজৰ সেঁতু স্বৰূপে, সেয়েহে মাধ্যমিক শিক্ষাৰ পর্যায়ত পৰিৱেশ সম্বন্ধিত সকলোবোৰ লাগতিয়াল বিষয় পাঠ্যক্রমত অন্তর্ভুক্ত কৰিব লাগে। নিম্ন মাধ্যমিক পর্যায়ৰ পৰাই ছাত্র-ছাত্রীসকলক বাস্তৱ জীৱনৰ পৰিস্থিতি, সংৰক্ষণ আৰু বহনক্ষম উন্নয়ন ইত্যাদি সন্দর্ভত জ্ঞানৰ পৰিধি বিস্তৃত কৰিব লাগে। নিম্ন মাধ্যমিক পৰিৱেশ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য ব্যস্ত জীৱনৰ অভিজ্ঞতা, সজাগতা আৰু সমস্যা চিনাক্তকৰন কৰা ধৰণৰ হ'ব লাগে। সাধাৰণ বিজ্ঞানৰ লগতে প্রাথমিক পর্যায়ত অন্তর্ভুক্ত বিষয়বোৰ ইয়াত বিশদভাৱে ব্যৱহৃত হ'ব লাগে। শিক্ষাদান, ব্যৱহাৰিক কর্ম আৰু ক্ষেত্র পৰিদর্শন এই পর্যায়ৰ শিক্ষাত সু-সংগঠিত কৰিব লাগে।

উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয় পর্যায়ত পৰিৱেশৰ জ্ঞান আয়ত্বকৰন পৰিৱেশ সংৰক্ষণ, সমস্যাবোৰ চিনাক্তকৰণ আৰু কর্ম কুশলতাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগে। পাঠ্যক্রমৰ বিষয়বস্তুবোৰ বিজ্ঞান ভিত্তিক ক্রিয়া জড়িত বিধৰ হ'ব লাগে। উপযুক্ত শিক্ষাদান কৌশল, ক্ষেত্রভিত্তিক কর্ম আদি বিশেষভাৱে বিবেচনাযোগ্য।

৫.৫.১ মাধ্যমিক পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্যবোৰ

- দৈনন্দিন জীৱনত বিজ্ঞানৰ প্রাসংগিকতাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা।
- ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ মনত বৈজ্ঞানিক চেতনাৰ উন্মেষ ঘটোৱা।
- বিজ্ঞানৰ নীতি আৰু অনুশীলনৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি এক অনুকূল পাৰিপার্শ্বিক বাতাবৰণ তৈয়াৰ কৰা।
- বিভিন্ন প্রাকৃতিক ঘটনাৰাজিৰ সৈতে ছাত্র-ছাত্রীসকলক পৰিচয় কৰাই দিয়া।
- বিজ্ঞানৰ বিভিন্ন বিষয়বোৰত নিয়োজিত পদ্ধতিবোৰৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা ধৰণৰ দৃষ্টিভংগীৰ বিকাশ ঘটোৱা।

৫.৫.২ উচ্চতৰ মাধ্যমিক পর্যায়ত বিশেষভাৱে গুৰুত্ব আৰোপ কৰা পৰিৱেশ শিক্ষাৰ দিশসমূহ

- **জনসংখ্যা ঃ** জনসংখ্যা বৃদ্ধি আৰু অপৰিকল্পিত জনসংখ্যাৰ বর্ধিত সমস্যাসমূহ।
- **আইন ঃ** ভূমি ব্যৱহাৰ; ভূমি উদ্ধাৰ আৰু ভূমি সংৰক্ষণ।
- **সম্পদসমূহ ঃ** সম্পদৰ ব্যৱহাৰ; সংৰক্ষণ আৰু পুনঃব্যৱহাৰ।
- **খাদ্য আৰু পৰিপুষ্টি ঃ** খাদ্য উৎপাদন, খাদ্য ভেজাল আৰু সংৰক্ষণ; সুষম আহাৰ

ইত্যাদি।

- **সংৰক্ষন ঃ** বন্যপ্রানী, গছ-গছনি, মাটি, পানী আৰু অন্যান্য অ-নৱীকৰনযোগ্য প্রাকৃতিক সম্পদ আৰু ইয়াৰ সৌন্দর্য্য সংৰক্ষণৰ কাৰণবোৰ।
- **প্রদূষন ঃ** জল, বায়ু, মাটি আৰু শব্দ প্রদূষনৰ লগতে অন্যান্য কীটনাশক দ্রব্য; ৰাসায়নিক সাৰ আৰু পেলনীয়া সামগ্রীৰ দ্বাৰা হোৱা প্রদূষন।
- **স্বাস্থ্য আৰু স্বাস্থ্য বিজ্ঞান ঃ** ব্যক্তি, পৰিয়াল, দেশ আৰু সামাজিক স্বাস্থ্য আৰু স্বাস্থ্যবিজ্ঞান আৰু স্বাস্থ্যৰক্ষাৰ বিপদসংকূলতা ইত্যাদি।
- **মানুহ আৰু প্রকৃতি ঃ** বায়ুমণ্ডল, পৰিৱেশৰ গুণগত মান আৰু ভৱিষ্যতৰ পৃথিৱীৰ অন্যান্য দিশবোৰ।

৫.৫.৩ ভাৰতবর্ষৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয় পর্যায়ত কিদৰে পৰিৱেশ শিক্ষা ফলদায়ক কৰিব পাৰি

মাধ্যমিক বিদ্যালয় পর্য্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষা প্রাসংগিক আৰু কার্য্যকৰী কৰি তোলাৰ বাবে পাঠ্যক্রমত পৰিৱেশীয় বিষয়বোৰৰ অন্তর্ভুক্ত কৰাৰ বাবে তলত উল্লেখ কৰা পদক্ষেপবোৰ বিশেষভাৱে প্রয়োজনীয় —

- **শিকিবলগীয়া ধাৰণাৰ সংখ্যা হ্রাসকৰণ ঃ** প্রতিটো অধ্যয়নৰ গোটত তিনিটাতকৈ অধিক ধাৰণা অন্তর্ভুক্ত কৰিব নালাগে। ইয়াৰ অর্থ এয়াই ছাত্র-ছাত্রীসকলক সচেষ্ট ৰূপত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ ধাৰণাসমূহ আয়ত্ব কৰোৱা আৰু একে সময়তে শিকাৰ সীমা মূল্যায়ন কৰিব লাগিব যাতে অধিক শিকিবলৈ আগ্রহী শিক্ষার্থীসকলৰ পথৰুদ্ধ হৈ নাযায়। উল্লেখযোগ্য যে যদিহে শিকোৱাৰ পদ্ধতি অধিক মনোগ্রাহী হয়, তেতিয়া হ'লে শিক্ষার্থীসকলে আমি ভবাতকৈও অধিক কথা শিকিব পাৰিব।
- **শিকিবলগীয়া বিষয়বিলাকৰ ক্ষেত্রত ধাৰণা** আৰু তথ্যৰ মাজত থকা প্রভেদ **সুস্পষ্ট কৰি তোলা ঃ** ধাৰণা আৰু তথ্য এই শব্দ দুটা প্রায়েই মিশ্রিত ৰূপত ব্যৱহৃত হোৱা দেখা যায়। পাঠ্যপুথি লিখোতা সকলৰ দ্বাৰা বিস্তৃত বিৱৰন সংযোজনৰ দ্বাৰা শিক্ষকসকলৰ বাবে শিক্ষাদান এক জটিল কাম হিচাপে পৰিগনিত কৰাব পাৰি।
- **বিষয় আৰু ধাৰণাৰ পুনৰাবৃত্তি পৰিহাৰ কৰন ঃ** সাধাৰনতে ষষ্ঠ আৰু সপ্তম পৰিৱেশ শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমত থকা মাটি, পানী, বায়ু ইত্যাদি ধাৰণাবোৰ পৰৱর্তী পর্যায়বোৰতো একেধৰনে উত্থাপন কৰা দেখা যায়। একেদৰে সপ্তম আৰু অষ্টম শ্রেণীৰ আৰম্ভ কৰা পৰিস্থিতি তন্ত্র আৰু বনাঞ্চলৰ ধাৰণাবোৰ নৱম শ্রেণীত আকৌ পুনৰাবৃত্তি কৰা হয়। এই একে ধৰণৰ বিষয়বোৰ আকৌ বিজ্ঞান আৰু ভূগোলতো সমান্তৰালভাৱে পঢ়ি যাবলগীয়া হয়। ফলস্বৰূপে শিক্ষার্থীসকলৰ

মনত বিৰক্তিকৰ ভাবৰ সৃষ্টি হয়।

- **পাঠ্যক্রমৰ উপস্থাপন শৈলী আৰু বিশদ বিৱৰণৰ পৰিৱর্তন কৰি ইয়াৰ শিক্ষণ ফলাফলৰ দিশেৰে অধিক স্পষ্ট কৰি তুলিব লাগে ঃ** কেৱল মাত্র ক্রিয়াত্মক দিশত পৰামর্শদান সীমাবদ্ধ নকৰি শিক্ষণ ফলপ্রাপ্তিৰ বাবেও পৰামর্শ আগবঢ়াব লাগে। পাঠ্যক্রমত শব্দৰ তালিকা দক্ষতা আদিক বিশেষ গুৰুত্ব হিচাপে বিবেচনা কৰিব লাগে যাতে ইয়াৰ সহায়ত শিক্ষার্থীসকলে প্রতিটো স্তৰতে পাণ্ডিত্য অর্জন কৰিব পাৰে। শিক্ষার্থীসকলৰ বিশেষ পৰিস্থিতিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি শিক্ষকৰ বাবে কার্যকলাপ, উদাহৰণ প্রদান আদিৰ সিদ্ধান্ত ভালদৰে ল'ব লাগে।
- **পাঠ্যক্রমৰ প্রস্তুতিত শিক্ষকসকলৰ ব্যাপক অংশগ্রহন ঃ** পাঠ্যক্রমৰ প্রস্তুতিৰ বাবে এক বিকেন্দ্রীকৰণ প্রক্রিয়াৰ সূচনা হ'ব লাগে। পাঠ্যক্রমৰ ৰচনাৰ কালছোৱাত অধিক শিক্ষকৰ অংশগ্রহনৰ বাবে এয়াই হ'ল উপযুক্ত সময়। পৰিৱর্তিত সময়ৰ দাবী অনুযায়ী শিশুসকলৰ সামর্থসমূহৰ বিবেচনাৰে উপযুক্ত পাঠ্যক্রম প্রনয়ণৰ দিশত শিক্ষকসকলৰ স্পষ্ট ধাৰণা থাকে। শিক্ষাৰ বিভিন্ন দপ্তৰ আৰু প্রশাসনিক বিষয়া সকলোতকৈ তৃণমূল পর্যায়ত জড়িত এই শিক্ষকসকলক অধিক প্রাধান্যতা প্রদান কৰা উচিত।
- **প্রতিটো শ্রেণীতে বিষয়ৰ সংখ্যা পৰিৱর্তন কৰা ঃ** কেৱল অধ্যয়নৰ একোটা বিষয় পৰিৱর্তন সামগ্রিকভাৱে বিষয়ৰ সংখ্যা পৰিৱর্তনৰ দিশত সম্ভৱত প্রথম পদক্ষেপ। সমসাময়িকভাৱে ইয়াৰ লগতে প্রতিটো শ্রেণীতে অধ্যয়নৰ বিষয়বোৰকো পৰিৱর্তন কৰিব পাৰি। কেতবোৰ নির্দিষ্ট পর্যায়লৈকে পৰিৱেশ শিক্ষাই বিজ্ঞান আৰু সমাজ অধ্যয়নৰ বিকল্প হিচাপে সহায় কৰিব পাৰে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৫ ঃ উচ্চতৰ মাধ্যমিক পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্রদানে কিহৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগে?

.....

.....

প্রশ্ন ৬ ঃ শিক্ষাৰ মাধ্যমিক পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ দুটা উদ্দেশ্য লিখক

.....

.....

প্রশ্ন ৭ ঃ উচ্চতৰ মাধ্যমিক পর্যায়ত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা পৰিৱেশ শিক্ষাৰ দুটা দিশ লিখক।

.....

প্রশ্ন ৮ ঃ ভাৰতবর্ষৰ মাধ্যমিক শিক্ষাৰ পর্যায়ত পৰিৱেশ শিক্ষা ফলদায়ক কৰাৰ যিকোনো দুটা পদক্ষেপৰ বিষয়ে লিখক।

.....

৫.৬ উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহত পৰিৱেশ শিক্ষাৰ কার্য্যসূচী

উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহে মানুহৰ দৈনন্দিন জীৱন যাত্রাক প্রভাৱিত কৰিব পৰা ধৰণ সংবাদৰ প্রসাৰন আৰু সামাজিক মনোভাৱ গঠনৰ লগত গভীৰভাৱে সম্পর্কিত হৈ আছে। উচ্চ শিক্ষা বুলিলে সাধাৰণতে মহাবিদ্যালয়, বিশ্ববিদ্যালয়, গৱেষনা আৰু প্রশিক্ষন কেন্দ্র, নিয়োগকর্তা, ছাত্র সংগঠনবোৰৰ ঘোষনা ভিত্তিক সংস্থা, চৰকাৰী আৰু কার্যকৰী সংগঠন আদিকে সামৰি লয়। এই অনুষ্ঠানবোৰে বিষয়ভিত্তিক আৰু আঞ্চলিক পৰিধিৰ পৰা উর্দ্ধত আন্তর্জাতিক দৃষ্টিভংগীৰ মাধ্যমেৰে প্রগতিশীল হোৱাৰ কথা চিন্তা কৰে। ভৱিষ্যত প্রজন্মৰ বাবে সোণালী ইতিহাস ৰচনা কৰিব পৰা ধৰণৰ নেতৃস্থানীয় ব্যক্তিৰ সৃষ্টিত বিশেষভাৱে মনোনিৱেশ কৰে। এই খিনিতে বিশেষভাৱে উল্লেখযোগ্য যে ভাৰতবর্ষৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়ে ১৯৯১ চনতে স্নাতক পর্য্যায়ৰ বাবে পৰিৱেশ শিক্ষাক এক বাধ্যতামূলক অধ্যয়নৰ বিষয় হিচাপে বলবৎ কৰাৰ বাবে ৰায়দান কৰে। সেইমর্মে বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগে (University Grants Commission) ২০০৪ চনত সংশ্লিষ্ট সকলোবোৰ ইঞ্জিনিয়াৰিং বিভাগৰ শাখাকে পৰিৱেশ শিক্ষা বাধ্যতামূলকভাৱে শিকোৱাৰ নির্দেশনা জাৰি কৰে।

মহামান্য উচ্চতম ন্যায়ালয়ে বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগক পৰিৱেশ শিক্ষাদানৰ লক্ষ্য বাস্তৱায়নৰ বাবে মহাবিদ্যালয়ৰ শিক্ষাৰ প্রতিটো পর্যায়তে পৰিৱেশৰ ওপৰত এক বুনিয়াদী পাঠ্যক্রম আৰম্ভ কৰিবলৈ নির্দেশনা প্রদান কৰে। পৰিনতি স্বৰূপে বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগে সমগ্র দেশত মহাবিদ্যালয় সমূহত ছয়মহীয়া এক বাধ্যতামূলক পৰিৱেশ শিক্ষাৰ বুনিয়াদী বিষয় কার্যকৰী কৰে। এই ক্ষেত্রত সকলোবোৰ দিশ সুন্দৰভাৱে তদাৰক কৰাৰ বাবে বিশ্ববিদ্যালয় অনুদান আয়োগে এখন বিশেষজ্ঞৰ কমিটি গঠন কৰে।পৰৱর্তী পর্যায়ত উচ্চ শিক্ষাৰ সকলোবোৰ শাখাৰ বাবে স্নাতক পর্যায় শিক্ষার্থীসকলৰ উপযোগী হোৱাকৈ পৰিৱেশ শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রম প্রস্তুত কৰা হৈছিল। মুঠৰ ওপৰত সমাজ জীৱনত দায়িত্বশীল নাগৰিক, প্রভাৱশালী সমূহ বা দল শিক্ষক আৰু নীতি প্রণেতা হোৱাৰ উদ্দেশ্যৰে পৰিৱেশ শিকাৰ পৰিধি বিস্তৃত কৰাৰ বাবে উচ্চ শিক্ষাৰ কার্যসূচীসমূহে যৎপৰোনাস্তি চেষ্টা কৰি আহিছে।

গোলকীয় পর্যায়ত ১৯৯০ চনত অনুষ্ঠিত Talloires ঘোষণা ফান্সৰ Talloires লৈ ২২ খন নেতৃস্থানীয় বিশ্ববিদ্যালয়ক আমন্ত্রন কৰে য'ত সাম্প্রতিক পৰিৱেশীয় অৱস্থা আৰু বহনক্ষম পৰিৱেশ উন্নয়নৰ বাবে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ বলিষ্ঠ ভূমিকাৰ বিষয়ে আলোকপাত কৰা হয়। এই ঘোষণাপত্রই পৰিৱেশীয় প্রত্যাহ্বানবোৰ ভাঙি ধৰাৰ লগতে পৰিৱেশবিদৰ অভাৱ আৰু জনস্বাস্থ্যৰ ওপৰত পৰিৱেশৰ প্রভাৱ সম্পর্কে শিক্ষাৰ লগত জড়িত ব্যক্তিসকলৰ মাজত থকা বুজাপৰাৰ অভাৱৰ কথাক আলোকপাত কৰে। ইয়াৰোপৰি এই সমগ্র দিশত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভূমিকা সম্বন্ধীয় দিশৰ ওপৰতো জোৰ দিয়ে। Talloires ঘোষণা য়ে শিক্ষা, গৱেষণা, নির্দেশনা আৰু সেৱাৰ

মাধ্যমেৰে পৰিৱেশীয় সমস্যাসমূহৰ স্বীকৃতি দান কৰে।

উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহে পৰিৱেশ অৱনতিৰ মূল কাৰনসমূহ বুজি উঠাত সহায় কৰাৰ লগতে বহনক্ষম উন্নয়নৰ দিশত প্রয়োজনীয় পদক্ষেপ গ্রহনৰ বাবে অভিপ্রেত কৰে। উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানবোৰে সংহতি আৰু মানৰীয় চেতনাক প্রতিনিধিত্ব কৰাৰ লগতে অসমতাৰ বাবে জগৰীয়া কাৰকবোৰৰ বিষয়েও শিকায়। উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠান হিচাপে মহাবিদ্যালয় বিশ্ববিদ্যালয় আৰু পেছাগত শিক্ষাৰ সকলোবোৰ বিষয়তে বিভিন্ন পৰিৱেশীয় ধাৰণাবোৰ অন্তর্ভুক্ত কৰাৰ লগতে গৱেষণা শিক্ষার্থীসকলকো এই সম্বন্ধীয় জ্ঞান প্রদান কৰা হয়। পৰিৱেশ শিক্ষাৰ বিভিন্ন পাঠ্যক্রমত বিশ্বায়ন, পৰিৱেশীয় মূল্যবোধ, পৰিৱেশীয় লিপি, সামাজিক ন্যায়, জনসংখ্যা বৃদ্ধি, মহিলা আৰু উন্নয়ন, নগৰীয়া পৰিস্থিতি তন্ত্র ইত্যাদি বিভিন্ন সমসাময়িক দিশবোৰ অন্তর্ভুক্ত কৰা হয়।

এই খিনিতে উল্লেখযোগ্য যে বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে পাঠ্যক্রম আৰু সম্পদৰ বিকাশ, প্রশিক্ষণ, গৱেষনা, যন্ত্র-পাতি, সা-সজুঁলি, বিভিন্ন বিকাশমূলক কার্যাৱলী আদিত বিশেষভাৱে সচেষ্ট হোৱাৰ প্রয়োজনীয়তা আছে। উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহে পৰিৱর্তিত পৰিস্থিতিৰ প্রতি লক্ষ্য ৰাখি পৰিৱেশৰ সংৰক্ষন আৰু উন্নীত কৰণৰ হেতু দৃঢ় পদক্ষেপ গ্রহণৰ বাবে গণ ভিত্তিক কার্য পৰিকল্পনা তৈয়াৰ কৰিব লাগে। ইয়াৰোপৰি উত্তৰ প্রজন্মৰ নিৰাপদ ভৱিষ্যতৰ বাবে পৰিৱেশৰ হকে কাম কৰিব পৰা জণ-শক্তি, প্রশিক্ষা, পাঠ্যক্রম উন্নয়ন, গৱেষণা, তথ্যজনিত শিক্ষা, নীতিৰ সংশোধন ইত্যাদি বিভিন্ন দিশবোৰ অধিক গুৰুত্ব সহকাৰে বিবেচনা কৰিব লাগে। বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে পৰিৱেশ সম্পর্কিত প্রকল্প, সহায়কাৰী গৱেষণামূলক কার্য, পেছাদাৰী সংস্থা আৰু উদ্যোগৰ সৈতে বিভিন্ন পৰিৱেশীয় কার্যকলাপবোৰত সন্মিলিত ভাৱে অংশগ্রহণ আদিৰ ওপৰত বিশেষভাৱে মনোনিৱেশ কৰিব লাগে।

আনুষ্ঠানিক আৰু অগতানুগতিক শিক্ষাৰ বাবে পাঠ্যক্রম ৰচনা কৰি থকা সময়ত সমান্তৰালভাৱে পৰিৱেশ শিক্ষাৰ ওপৰত শিক্ষক সকলৰ প্রশিক্ষণৰ ক্ষেত্রত বিশ্ববিদ্যালয়সমূহে বিশেষভাৱে মনোনিৱেশ কৰিব লাগে। ইয়াৰোপৰি সাধাৰণ শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমতো পৰিৱেশ শিক্ষাৰ বিষয়বোৰে বিশেষ স্থান লাভ কৰাটো প্রয়োজনীয়। বিশ্ববিদ্যালয়বোৰে পৰিৱেশ সুৰক্ষা আৰু সংস্থা আৰু তৃতীয় শিক্ষা প্রতিষ্ঠানৰ মাজত নেটৱর্ক আৰু অংশীদাৰিত্বৰ ওপৰতো মনোনিৱেশ কৰিব লাগে। উচ্চ শিক্ষাৰ অনুষ্ঠানসমূহে মূলত প্রগতিশীল পথেৰে অগ্রসৰ হোৱাৰ বাবে চেষ্টা অব্যাহত ৰাখিব লাগে।

অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৯ ঃ ..... চনত Talloires ঘোষনাপত্র গঠন কৰা হৈছিল (খালী ঠাই পূৰ কৰক)।

.....

.....

প্রশ্ন ১০ ঃ কোনে ইঞ্জিনিয়াৰিং বিষয়ৰ সকলো শাখাতে পৰিৱেশ শিক্ষা বাধ্যতামূলক কৰাৰ বাবে নির্দেশনা আগবঢ়াইছিল?

.....

.....

প্রশ্ন ১১ ঃ পৰিৱেশৰ ওপৰত স্নাতকোত্তৰ শিক্ষাত বিভিন্ন বিশ্ববিদ্যালয়সমূহে আগবঢ়োৱা যিকোনো এখন আঁচনিৰ বিষয়ে লিখক।

.....

.....

৫.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- জীৱনব্যাপী শিক্ষা গ্রহণ কৰা প্রক্রিয়াৰ মাধ্যমেৰে মানুহক বহনক্ষম উন্নয়নৰ দিশত সক্রিয়ভাৱে জড়িত কৰাৰ বাবে পৰিৱেশ শিক্ষাৰ কার্যসূচীবোৰ অপৰিহার্য্য। ইয়ে ছাত্র-ছাত্রীসকলক বহনক্ষম উন্নয়নৰ লগতে এক সন্তুলিত জীৱন অতিবাহিত কৰাৰ বাবে প্রয়োজনীয় সংবাদ আৰু দক্ষতা প্রদান কৰে।
- ৰাষ্ট্রীয় পাঠ্যক্রম প্রস্তুত 2005 অনুসৰি পৰিৱেশ শিক্ষাৰ প্রাসংগিকতা বিবেচনা কৰি পাঠ্যক্রমত অন্তর্ভুক্ত বিষয়সমূহে যুৱ প্রজন্মৰ শিক্ষার্থীসকলৰ মাজত পৰিৱেশ আৰু ইয়াৰ লগত জড়িত সমস্যাসমূহৰ সামগ্রিক দিশৰ প্রতি সচেতন আৰু সংবেদনশীল কৰি তোলাৰ পোষকতা কৰে। এনে পদক্ষেপে নিশ্চিত ভাৱে, প্রাকৃতিক, সামাজিক আৰু সামগ্রিকভাৱে পাৰিপার্শ্বিক অৱস্থাৰ লগত জড়িত সমস্যাসমূহৰ ওপৰত আৱশ্যকীয় জ্ঞান আয়ত্বকৰণৰ মাধ্যমেৰে পৃথিৱীৰ ভৱিষ্যত সংৰক্ষকসকলক কার্যক্ষম কৰি গঢ়ি তুলিব যাতে উক্ত সমস্যাবোৰ ধনাত্মক আৰু বহনক্ষম উপায়েৰে সমাধান কৰিব পৰা যায়।
- প্রাথমিক শিক্ষা সমগ্র আনুষ্ঠানিক শিক্ষা প্রক্রিয়াৰ বাবে বুনিয়াদ বা ভেঁটি স্বৰূপ। সমগ্র আনুষ্ঠানিক শিক্ষা প্রক্রিয়াৰ সফলতাৰ বহুলাংশে প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষাৰ ওপৰত নির্ভৰ কৰে। প্রাথমিক পর্যায়ৰ শিক্ষা প্রক্রিয়াত শিক্ষার্থীসকলৰ মাজত পৰিৱেশ সম্বন্ধীয় মৌলিক চিন্তাৰ বিকাশ ঘটাব পাৰি। ইয়াৰোপৰি তেওঁলোকে বসবাস কৰি থকা

পাৰিপার্শ্বিক অৱস্থাৰ প্রধান উপাদানসমূহ যেনে— মাটি, পানী, বায়ু ইত্যাদি পাঠ্যক্রমত অন্তর্ভুক্ত কৰি শিক্ষার্থীসকলক এই সম্বন্ধীয় প্রাথমিক জ্ঞান প্রদান কৰিব লাগে। ইয়ে শিক্ষার্থীসকলক প্রকৃতি আৰু মানুহৰ মাজত থকা গভীৰ যোগসূত্র অনুধাৱন কৰা প্রক্রিয়া সহজ কৰি তুলিব।

- পৰিৱেশ শিক্ষা ছাত্র-ছাত্রীসকলে তেওঁলোকৰ পৰিয়াল, বিদ্যালয় আৰু স্থানীয় পৰিৱেশৰ পৰা লাভ কৰা বিবিধ অভিজ্ঞতাৰ মাধ্যমেৰে আৰম্ভ হোৱা উচিত। প্রাথমিক বিদ্যালয়সমূহে বাধ্যবাধকতা বিহীনভাৱে অনানুষ্ঠানিক উপায়েৰে শিক্ষার্থীসকলৰ মাজত নৈতিক মূল্যবোধ বিকশাই তোলাৰ বাবে কেতবোৰ পদক্ষেপ গ্রহণ কৰিব লাগে।
- সাধাৰণতে প্রাথমিক পর্যায়ত শিক্ষার্থীসকলক পৰিৱেশৰ প্রতি সংবেদনশীল কৰি তোলাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিব লাগে। এই ক্ষেত্রত ৭৫% পৰিৱেশীয় সজাগতা সৃষ্টি কৰাৰ বাবে ২০% বাস্তৱ জীৱনৰ পৰিস্থিতিৰ ওপৰত আৰু ৫% পৰিৱেশৰ সংৰক্ষনৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগে। শিক্ষাদান কৌশল হিচাপে এই পর্যায়ত দৃশ্য-শ্রাব্য সজুঁলি আৰু ক্ষেত্র পৰিদর্শন অন্তর্ভুক্ত কৰি লয়।
- মাধ্যমিক শিক্ষা পর্যায়ৰ পৰাই ছাত্র-ছাত্রীসকলক বাস্তৱ জীৱনৰ পৰিস্থিতি, সংৰক্ষণ আৰু বহনক্ষম উন্নয়ন ইত্যাদি সন্দর্ভত জ্ঞানৰ পৰিধি বিস্তৃত কৰিব লাগে। নিম্ন মাধ্যমিক পৰিৱেশ শিক্ষাৰ উদ্দেশ্য ব্যস্ত জীৱনৰ অভিজ্ঞতা, সজাগতা আৰু সমস্যা চিনাক্তকৰণ কৰা ধৰণৰ হ'ব লাগে। এই পর্যায়ত শিক্ষাদান, ব্যৱহাৰিক কার্য আৰু ক্ষেত্র পৰিদর্শন সু-সংগঠিত কৰিব লাগে।
- উচ্চতৰ মাধ্যমিক বিদ্যালয় পর্যায়ত পৰিৱেশৰ জ্ঞান আয়ত্বকৰণ, পৰিৱেশ সংৰক্ষণ, সমস্যাবোৰ চিনাক্তকৰণ আৰু কর্ম কুশলতাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিব লাগে। পাঠ্যক্রমৰ বিষয়বস্তুবোৰ বিজ্ঞান ভিত্তিক আৰু ক্রিয়া জড়িত বিধৰ হ'ব লাগে। এই পর্যায়ৰ শিক্ষাত উপযুক্ত শিক্ষাদানত ক্ষেত্রভিত্তিক কর্ম বিশেষভাৱে বিবেচনাযোগ্য।
- আনুষ্ঠানিক আৰু অগতানুগতিক শিক্ষাৰ বাবে পাঠ্যক্রম ৰচনা কৰি থকা সময়ত সমান্তৰালভাৱে পৰিৱেশ শিক্ষাৰ ওপৰত শিক্ষকসকলৰ প্রশিক্ষণৰ ক্ষেত্রত বিশ্ববিদ্যালয়সমূহে বিশেষভাৱে মনোনিৱেশ কৰিব লাগে। ইয়াৰোপৰি সাধাৰণ শিক্ষাৰ পাঠ্যক্রমতো পৰিৱেশ শিক্ষাৰ বিষয়বোৰে বিশেষ স্থান লাভ কৰাটো প্রয়োজনীয়।

৫.৮ অধিক জানিবলৈ

১) Bhattacharya K, Bhattacharya R and Sharma S (2012): Environmental Education, Assam Book Depot.

২) Sharma P.D (1990): Ecology and Environment, Rastogi Publishers,